

LJUDI, KUĆA I BAŠTINA: PROMJENE U STRUKTURI JEDNE KONAVOSKE OBITELJI

RINA KRALJ-BRASSARD

Od Kaštela 5
20 000 Dubrovnik, Hrvatska
rinafran@gmail.com

UDK: 316.356.2:929 Čeović (497.5-3 Konavle)

Kategorija: Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 10. 7. 2008.

Prihvaćeno: 8. 10. 2008.

U radu se na temelju podataka sačuvanih u izvorima te iskaza kazivačica prikazuju promjene u strukturi konavoske obitelji Čeović od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća. Opisuje se obiteljska kuća, način stjecanja baštine te konačna podjela imanja. Upućuje se na moguću povezanost biološkog rasta i gospodarskog potencijala te njihov utjecaj na promjenu strukture obitelji.

Ključne riječi: struktura obitelji / Konavle / obitelj Čeović

UVOD

Dubrovačko područje, na krajnjem jugu Hrvatske, premda brojem stanovnika maleno, bilo je po strukturi stanovništva vrlo raznorodno pa stoga i iznimno zanimljivo za istraživanja obiteljske strukture. Tu se mogu uočiti mnogi čimbenici koji utječu na strukturu obitelji, a uz dodatak vremenske dimenzije otkriti i međudnos društvene situacije i demografskih trendova (Vekarić i dr. 2000: 15).

Stanovništvo Konavala, specifične mikrocjeline na području Dubrovnika, u povijesno-demografskom smislu je dobro obrađeno u opširnim radovima Nenada Vekarića i Nika Kapetanića (1998, 2003). Tranzicijsko XIX. stoljeće bilo je, također, zanimljivo istraživačima. Prema dosadašnjim istraživanjima utvrđeno je da je u Konavlima dominirao tzv. zadružni oblik obiteljske zajednice (Vekarić i dr. 2000: 31). Pitanje podrijetla obiteljskih zajednica složenih oblika, okolnosti nastanka te njihova geografska rasprostranjenost i danas izaziva prijepore među povjesničarima obitelji. O konavoskim "velikim" ili "neodjeljenim" kućama pisao je pravnik i povjesničar Baltazar Bogišić, naglašavajući kao njihove primarne odrednice kolektivno vlasništvo i određeni tip nasljeđivanja, a ne broj nuklearnih obitelji od kojih se sastoje (Čapo Žmegač 1998: 256).

Dok su posebnu pozornost istraživača privlačile egzotične obitelji s velikim brojem članova, izostale su studije o životu u malim obiteljima koje su prevladavale na širokom području Hrvatske (Čapo Žmegač 1998: 252). Ovaj rad je pokušaj osvjetljavanja

života jedne male konavoske obitelji od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća.¹ Papirić sa zabilježenom rečenicom o otkupu od kmetstva "dolorima u zlatu" i dijelom obiteljskog stabla ostavština je moga djeda Antuna Čeovića (1894.-1981.). Tragom toga zapisa krenula sam u istraživanje obiteljske povijesti.

U prvome dijelu rada upućujem na neke specifičnosti života u Konavlima. Na temelju podataka iz matičnih knjiga i stanja duša te svjedočenja kazivačica utvrđujem broj i ritam vjenčanja i poroda u obitelji Čeović. Razgovarala sam s dvjema praunukama Antuna Butjera-Čeovića. Njihova osobna sjećanja sežu do Drugoga svjetskog rata. Kazivačice prenose i neke doživljaje svoga oca s početka XX. stoljeća, te pokoji podatak iz XIX. stoljeća. Opseg njihovih sjećanja nije velik no vjerodostojnost njihovih izjava ocjenjujem visokom. Uz pomoć geneaološkog stabla shematski prikazujem strukturu obitelji po odabranim godinama. Pomoću terenskog istraživanja te uvidom u kupoprodajni ugovor i zapis o podjeli zemljišta opisujem kuću i baštinu, način njihova stjecanja i na koncu, podjelu imanja. Upućujem na moguću povezanost biološkog rasta i gospodarskog potencijala obitelji i njihov utjecaj na promjenu strukture obitelji.

1. KONAVLE

Konavle su mala geografska cjelina na krajnjem jugoistoku Hrvatske gdje se miješaju mediteranski i dinarski utjecaji. Osobitost kraja su posebni običaji i lijepa narodna nošnja ukrašena poznatim vezom. Granični smještaj, život na rubu uz stalnu izloženost vanjskim previranjima utjecao je na život Konavljana.

Suptropska klima s blagim i vlažnim zimama uz obilje vode pogodovala je rastu mediteranskoga bilja. To je područje loze i masline koje su i danas, uz povrtlarstvo, osnovne poljoprivredne kulture. Pitomi izgled, raskošna vegetacija i prostranost polja pomalo zavaravaju. Do prije nekoliko desetljeća Konavosko polje je redovito plavilo. Zemlje nije bilo previše i živjelo se mediteranski skromno, s mjerom, čuvajući vlastite snage i zemlju za teška vremena i buduće generacije.

Konavle nisu jedinstveno područje. Sastoje se od dviju manjih cjelina, Gornja banda ili Gornja gora sjeverni je, brdovitiji i siromašniji dio Konavala. Konavoska brda, najsjeverniji dio Konavala koji graniči s istočnom Hercegovinom, kazivačice uključuju u Gornju bandu premda su u strogo geografskom smislu zasebna cjelina. Južni dio, Donja gora ili Donja banda, uz more, bogatiji je kraj gdje su se pojedine obitelji bavile i pomorstvom i trgovinom.

Ova podjela se očitovala i u izboru supružnika. Konavljani su se redovito ženili Konavokama iz prikladne kuće, birajući partnere iz odgovarajućeg dijela Konavala. Mreža sklapanja braka pokazatelj je stupnja identifikacije s užim zavičajem i ujedno je ograničavajući čimbenik kulturnih utjecaja (Čapo Žmegač 1998: 283). Bogate kuće, tvrde

¹ Zahvaljujem prof. dr. Jasni Čapo Žmegač na iznimno korisnim savjetima i dr. Nenadu Vekariću na pomoći u prikupljanju podataka.

kazivačice, bile su one s puno zemlje i s puno ruku i bilo ih je relativno malo. Kriterij monogoljudnosti i veličine zemljišta, zvanog *domovina*, usko su povezani. Ograničenost zemljišta, u uvjetima agrarne privrede, mogla je kočiti biološki rast obitelji. Znatnije "iskakanje" iz baštinom ograničene gospodarske snage bilo je moguće priljevom bogatstva izvana. Isprva se radilo o pomorstvu i trgovini. Potkraj XIX. i na početku XX. stoljeća, rad u inozemstvu, često povezan s emigracijom u prekomorske zemlje, znatno je utjecao na promjene materijalnih uvjeta života u Konavlima.

2. VJENČANJA I PORODI

Rod Čehovića, izvorno možda Čehović, zabilježen je u Šilješcima (Konavle) u XVII. stoljeću. Od XVIII. stoljeća zovu se Čević s tim da se u izvorima susreće i oblik Čehović svo do sredine XIX. stoljeća (Kapetanić, Vekarić 2001: 310). U Pridvorje, župno središte u sjevernom dijelu Konavala, u kojem je za Dubrovačke Republike stolovao knez, kao domazet kuće Caput, sredinom XVIII. stoljeća dolazi Ivan Čević. Obitelj Čević iz Pridvorja spominje se zatim oko 1771. godine, kad je Ivan (1745.-1832.), sin Jakova Butijera i Marije Brajković iz Drvenika preselio u pridvorski zaselak Oprasi kao domazet kuće Čević (Kapetanić, Vekarić 2003: 52). Oženio se Katarinom Čević. Uksorilokalnost je znak niskog biološkog potencijala obitelji Čević. Zasigurno nije bilo muških nasljednika, dok je u obitelji Butijer po svemu sudeći bilo više sinova. Uksorilokalni brakovi češći su u južnim dalmatinskim područjima u odnosu na sjevernu Hrvatsku, gdje se prakticirala rana i neograničena ženidba (Čapo Žmegač 1998: 258).

Dvojno prezime Butijer-Čević sačuvalo se u dvije sljedeće generacije, možda za života izvornog Butijera. Od sredine XIX. do sredine XX. stoljeća u obitelji Čević bilo je, po muškoj liniji, šest vjenčanja. Sve su ženidbe bile virilokalne i svi su brakovi bili plodni. Prema sačuvanim podacima od konca XVIII. stoljeća samo je po jedan sin nastavljao lozu Čevića jer su po svoj prilici, ostali umirali u dječjoj dobi. Istraživanja Jelke Radauš-Ribarić jedne istarske obitelji od konca XVIII. do sredine XX. stoljeća pokazala su slična kretanja u nasljeđivanju gdje je tek jedan sin nastavljao lozu dok su ostali bili bez djece (Čapo Žmegač 1998: 256).

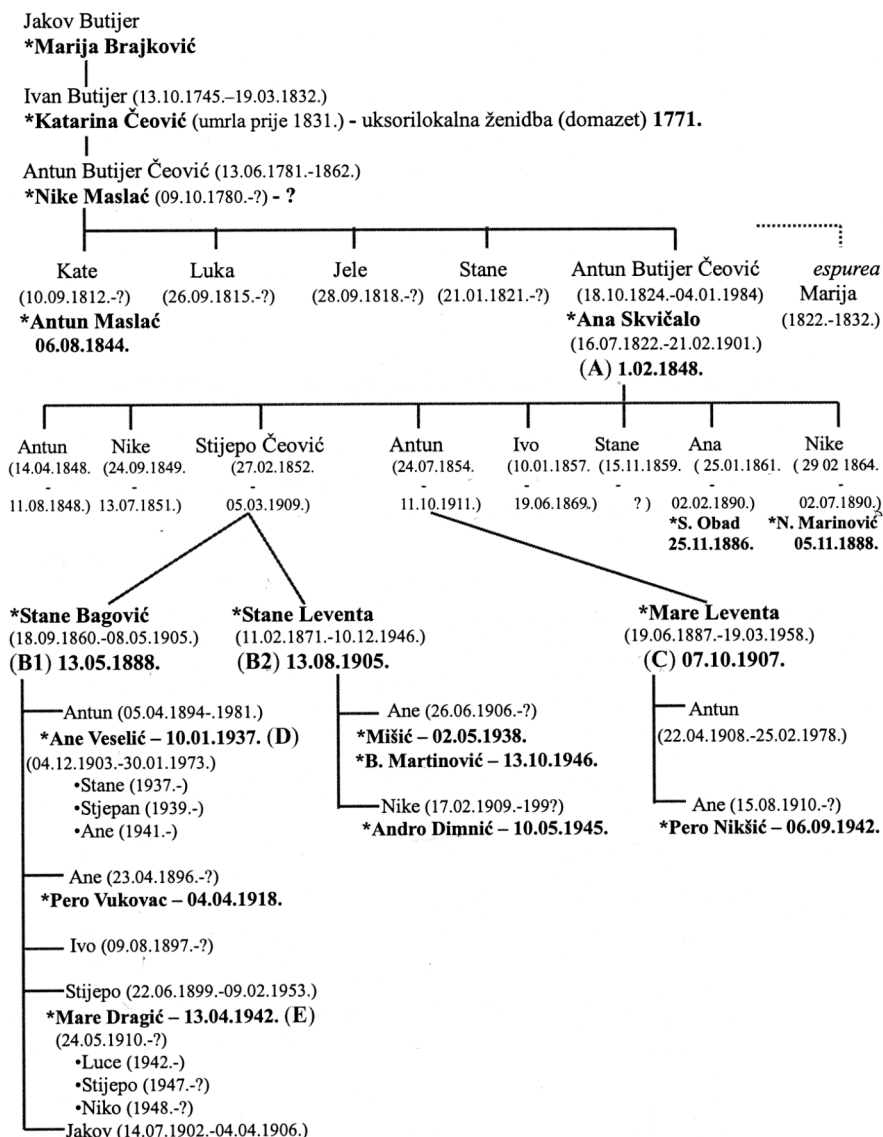
Konavljanin, tvrde kazivačice, nije bio zreo za ženidbu prije četrdesete jer je potrebno prvo priskrbiti za obitelj. Premda virilokalno stanovanje obično omogućuje ranije sklapanje braka u odnosu na neolokalno stanovanje (Čapo Žmegač 1998: 257), u Konavlima je ženidbena dob dosta iznad dobi biološke zrelosti. Običaj kasnije ženidbe zadržali su i konavoski doseljenici u Dubrovnik u XIX. stoljeću. Konavljani imaju nešto veću razliku u godinama među mladencima u odnosu na ostale doseljenike. Ženici su redovito stariji od mladenki (Vekarić 2000: 109). No i tu je bilo iznimaka kao što se vidi u obitelji Čević. Poštivanje običaja u većoj ili manjoj mjeri diktirale su konkretne obiteljske prilike.

Antun Butijer Čević i Nike Maslač, na početku XIX. stoljeća, uz vlastitu djecu odgajaju i nahotkinju Mariju. Čevići su, dakle, bili udomiteljska obitelj. *Espureu* Mariju

krstio je cavtatski župnik Nikola Đurjan 24. veljače 1822. Dan poslije odnesena je u dubrovačko nahodište na Pilama, gdje je zabilježena u knjigu krštenih kao Marija Azuba (*Matica krštenih nahodišta 1809-1829*). Nije poznato od kad je Marija bila kod Čeovića. Obično je nakon prihvata u nahodištu napušteno dijete slano na trogodišnju dojidbu pa zatim vraćano u nahodište, gdje je čekalo udomljenje. Dojilja je mogla biti i udomiteljica. Nahotkinja Marija je umrla u dobi od deset godina.

Genealoško stablo obitelji Čeović nije moglo biti potpuno rekonstruirano jer svi podaci nisu dostupni. To se posebno odnosi na godine smrti. Velikim masnim slovima označena su vjenčanja, koja se zasebno obrađuju. Zvezdica uz tamnije otisnuto ime označava bračnog partnera uz koji je i datum vjenčanja ako je poznat. U popisu djece zvezdica uz godinu označava vjenčanja.

2.1. Djelomična rekonstrukcija geneaološkog stabla obitelji Čević iz Pridvorja

A. Antun Antuna Butijer Čeović i Ana Skvičalo (1. veljače 1848.)

Nevjesta je imala 26, a ženik 22 godine što je, prema kazivačicama, odstupanje od običaja. Očekuje se veća dobna razlika između ženika i nevjeste jer se mlađi muškarci smatraju nezrelima za brak. Pridvorski župnik je zabilježio da su mladenci i jedan svjedok nepismeni. Drugi svjedok se nevjesto potpisao. U braku je rođeno osmero djece, od kojih je četvero doživjelo zrelost. Dvije sestre su umrle prije tridesete, a dva brata prije šezdesete godine. Porodi su česti, osobito nakon smrti djeteta. Zamjetno je ponavljanje imena djece koja su rano umrla. Baka Nike i djed Antun dvaput su "počašćeni". Običaj nadijevanja imena po bliskim rođacima utjecao je na sužavanje imenskog fonda. Uočljivo je da se imena Antun i Stjepan pojavljuju barem jednom u svakoj generaciji, česta su i ženska imena Ana, Nike i Stane.

Ritam poroda:

1848. Antun, umro u dobi od 4 mjeseca

1849. Nike (†1851.)

1852. Stijepo (†1909.) *vidi **B1** i **B2**

1854. Antun (†1911.), u Americi zaradio novac za otkup od kmetstva * **C**

1857. Ivo (†1869.)

1859. Stane (†?)

1861. Ana (†1890.)

1864. Nike (†1890.)

B1. Stijepo Antuna Čeović i Stane Bagović (13. svibnja 1888.)

Nevjesta ima 28, a ženik 36 godina. Ovu dobnu razliku kazivačice ocjenjuju bliskom konavoskom običaju. Stupanje u biološku zrelost nije bio dovoljan uvjet za ženidbu, koja se odgađala do povoljne prilike. Rođeno je petero djece, od kojih je četvero doživjelo zrelost. Antuna, a riječ je o njihovu ocu, kazivačice potvrđuju kao prvorođenca premda je rođen šest godina nakon vjenčanja.

Ritam poroda:

1894. Antun (†1981.)* vidi **D**

1896. Ane (†?) *1918.

1897. Ivo (†?), emigrirao u Latinsku Ameriku

1899. Stijepo (†1953.) * vidi **E**

1902. Jakov (†1906.)

Stane Bagović umrla je nesretnim slučajem 8. svibnja 1905. Pala je sa stijene "berući travu za životinju". Kad bi naišle na dobru travu na domaćim životinjama nepristupačnu mjestu, svjedoče kazivačice, žene su se znale popeti, ubrati je i dati životinjama. Donošenje trave ili suhih grana za potpalu bio je čest usputni posao žena.

B2. Stjepan Antuna Čević i Stane Leventa (13. kolovoza 1905.)

Mladenka je imala 34, a ženik 53 godine. Ovo je drugi Stjepanov brak. Kratko tromjesečno udovištvo je zacijelo motivirano brigom za petero djece, od kojih je najstarije imalo 11 godina. Stjepan umire tri tjedna nakon rođenja druge kćeri.

Ritam poroda:

1906. Ane (†?) *1946.

1909. Nike (†1997. ?)

C. Antun Antuna Čević i Mare Leventa (07. listopada 1907.)

Nakon višegodišnjeg boravka u Americi i otkupa od kmetstva Antun se s 53 godine ženi za dvadesetogodišnju Maru. U kratkotrajnom braku rođeno je dvoje djece. Sin Antun se nije ženio.

Ritam poroda:

1908. Antun (†1978.)

1910. Ane (†?) *1942.

D. Antun Stjepana Čeović i Ane Veselić (10. siječnja 1937.)

Mladenka je imala 33, a ženik 43 godine. Na vrijeme ženidbe zacijelo su utjecale teške prilike (Prvi svjetski rat, neimaština). Uočljiv je nagli pad u broju poroda tijekom dviju generacija kao i pad smrtnosti djece.

Ritam poroda:

1937. Stane

1939. Stjepan

1941. Ane

E. Stijepo Stjepana Čeović i Mare Dragić (13. travnja 1942.)

Mladenka je imala 31, a ženik 43 godine. Dobnu razliku kazivačice ocjenjuju uobičajenom.

Ritam poroda:

1942. Luce

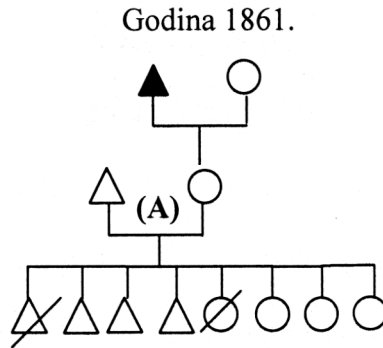
1947. Stijepo (†198?)

1948. Niko (†200?)

2.2. Struktura obitelji po odabranim godinama

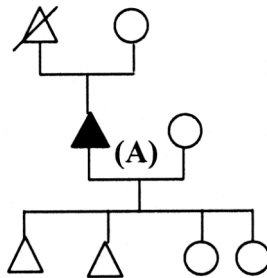
Na temelju podataka iz matičnih knjiga i sukcesivnih stanja duša može se približno ocrtati struktura obitelji za odabrana razdoblja (Hammel, Laslett 1974: 98). Za prikazivanje strukture obitelji koristila sam se simbolima i shemom koju su zamislili E. A. Hammel i Peter Laslett (Hammel, Laslett 1974: 104-109). Geometrijski likovi prikazuju osobe: trokut muškarce, a krug žene. Zatamnjeni lik predstavlja poglavara obitelji, odnosno osobu najvećeg autoriteta. Crte označavaju obiteljske veze. Precrtani geometrijski lik označava smrt osobe koju predstavlja. Kosa crta označava odlazak iz obiteljske zajednice radi udaje ili emigracije. Uz bračne parove koje predstavljaju geometrijski likovi iznad vodoravnih crta, dodana su slova kako bi se omogućilo istodobno praćenje geneaološkog stabla. Pretpostavila sam, na temelju izjava kazivačica, da su svi članovi obitelji živjeli pod istim krovom te da su se sve odrasle kćeri virilokalno

udale. Odabrala sam godine koje zaokružuju određene faze, odnosno kojima slijede važnije promjene.

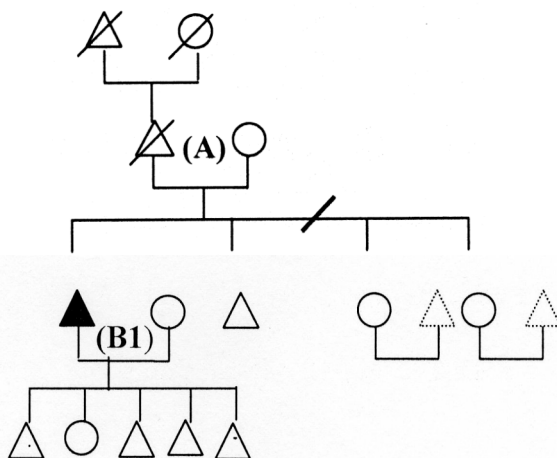
Obitelj Čević je trogeneracijska proširena obitelj s deset ukućana. Obiteljska struktura s tri naraštaja koji čine dva bračna para te djeca pripadnika srednje generacije najrašireniji je oblik u Hrvatskoj koncem XIX. stoljeća (Čapo Žmegač 1998: 256). U odabranoj godini rađa se posljednje dijete bračnog para A (Butijer Čević-Skvičalo). Pretpostavljam da je glava obitelji najstariji muškarac, premda je to mogao biti i pripadnik srednje generacije.

Godina 1869.

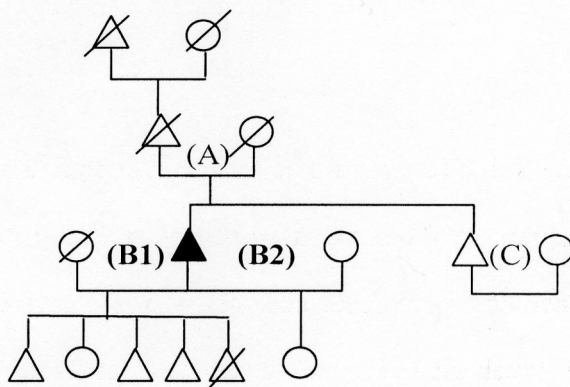
Ista vertikalno proširena trogeneracijska obitelj u odnosu na prethodno stanje gubi tri člana. Umrli su najstariji muškarac i dvoje djece. Ulogu gospodara obitelji preuzima, pretpostavljam, najstariji muškarac (bračni par A). Broj ukućana se smanjio na sedam.

Godina 1900.

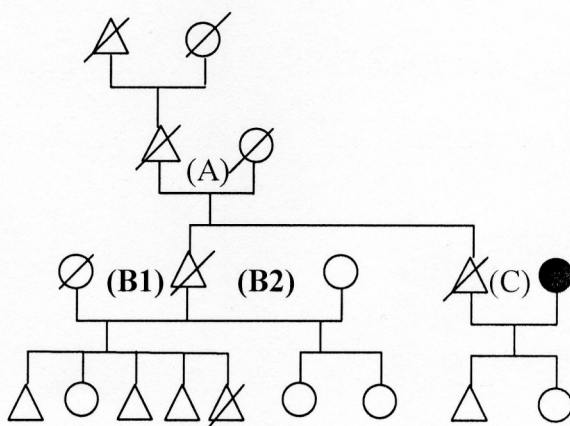
Obitelj tvore tri naraštaja. Jedan od sinova se oženio (B1), dok su se obje kćeri virilokalno udale. Drugi, mlađi sin je neoženjen. Kazivačice ne znaju kad je neoženjeni sin otišao u Ameriku i koliko je dugo tamo boravio. Bračni par A, kojeg sada predstavlja udovica, sad je djedovski uz novi roditeljski par B1 s petero djece. Broj ukućana se povećava na devet, što je više od prosjeka u Dalmaciji za isto razdoblje (Čapo Žmegač 1998: 254).

Godina 1907.

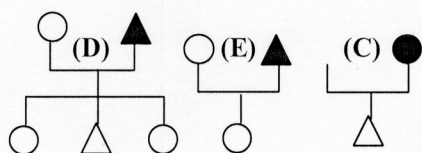
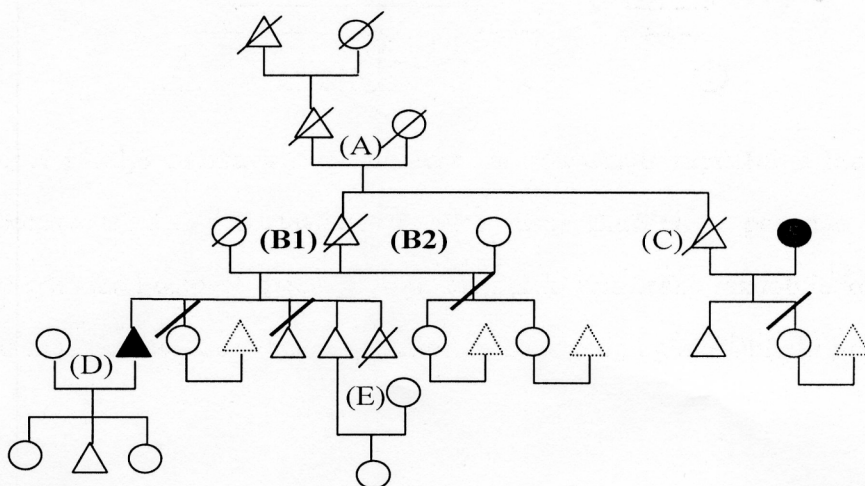
Obitelj je horizontalno proširena i čine je dva naraštaja s dva nukleusa. Pretpostavljam da je glava obitelji i dalje stariji od braće (B). Nakon smrti supruge glava obitelji se ženi drugi put (B2). Nakon povratka iz Amerike mlađeg od braće (C) baština, koja je držana u kmetstvu ili polovništvu, je kupljena. Uslijedila je ženidba na kući (C). Broj ukućana ostaje nepromijenjen.

Godina 1911.

Obitelj Čeović i dalje sadržava dva nukleusa. Smrću obaju supružnika bračni par B1 se ugasio, a bračne parove B2 i C predstavljaju udovice. Broj ukućana se povećao na deset. Dva naraštaja čine dvije udovice i osmero djece. Ovo je zasigurno vrlo teško razdoblje koje će dodatno otežati Prvi svjetski rat i poraće. Kazivačice su potvrdile da je ulogu glave obitelji preuzela udovica iz bračnog para C.

Godina 1946.

Stanje nakon podjele kuće i baštine

Smrću udovice bračni par B2 se ugasio. Udovica iz bračnog para C zajedno s odraslim sinom odlazi u roditeljsku kuću. Premda u kući Čevića ne boravi, koristi je kao gospodarski objekt i zadržava vlasništvo nad kućom i baštinom. Kazivačice se sjećaju kako je pekla rakiju. Sve odrasle kćeri su virilokalno udane. Od četiri sina iz prethodne sheme "na kući" je trebao ostati i oženiti se samo jedan (bračni par D s djecom). Jedan od braće je emigrirao u Južnu Ameriku i tamo se oženio. Drugi je trebao trajno odseliti u Dubrovnik. Nastanak drugog bračnog para E na kući znači odustajanje od dogovorenog. Proširenje obitelji u oblik sličan složenoj obitelji u Francuskoj nije bio prihvatljiv u tadašnjim uvjetima. *Frèreche* predstavlja horizontalno proširenu obiteljsku zajednicu koju čine braća s njihovim obiteljima uz moguću prisutnost i neoženjenih, odnosno neudatih članova sinovske generacije (Hammel, Laslett 1974: 94). Baština s kućom je

podijeljena ne samo formalno nego i u fizičkom smislu. U svim prethodnim razdobljima boravak pod zajedničkim krovom značio je i jedinstveno domaćinstvo u smislu zajedničkog blagovanja i privređivanja. Ovdje zajednički krov ne znači "život u zajednici". Privređuje se i blaguje odvojeno premda se boravi pod istim krovom.

3. KUĆA

Kamena katnica obitelji Čević smještena je na obronku Sniježnice u zaseoku Oprasi župnog sjedišta Pridvorje. Kuća je na početku XX. stoljeća proširena i nadograđena, no kazivačicama nisu poznate pojedinosti. Izvorna kuća, prema kazivačicama bila je skromnijih dimenzija i užeg pročelja. U njoj su članovi obitelji boravili zasigurno od sredine XIX. stoljeća. Kako nema usmene predaje ni ruševina koje bi mogle svjedočiti o postojanju neke druge građevine, vrlo je vjerojatno da je izvorna građevina starija, možda iz XVIII. stoljeća.

Smještaj objekta na neplodnu tlu, upotrebljeni građevinski materijal, raspored i namjena prostorija upućuju na pripadnost jadranskoj kulturnoj zoni, koja se proteže od Istre do Konavala (Muraj 1998: 26). Kuća je do sedamdesetih godina XX. stoljeća korištena kao stambeni i gospodarski objekt i bila je djelomice održavana uz najnužnije popravke. Poslije je imala isključivu gospodarsku namjenu. Danas je u ruševnom stanju. Neriješeni imovinski odnosi s brojnim vlasnicima raznorodnih interesa onemogućuju priskrbljivanje sredstava za obnovu ove zanimljive građevine.

U dvorište su ulazi kroz vanjska široka vrata o kojima svjedoče kameni pragovi. U središnjem dijelu smješteno je ognjište za pečenje rakije. Tu se nalazilo i odlagalište za gnoj te manja staja za sitnu stoku. Prema ostacima dvorišnih zidova čini se da je cijeli objekt bio njima okružen. Je li riječ o zaštitnim zidovima koji su poslije djelomice porušeni? Kazivačice o ovome ne znaju.

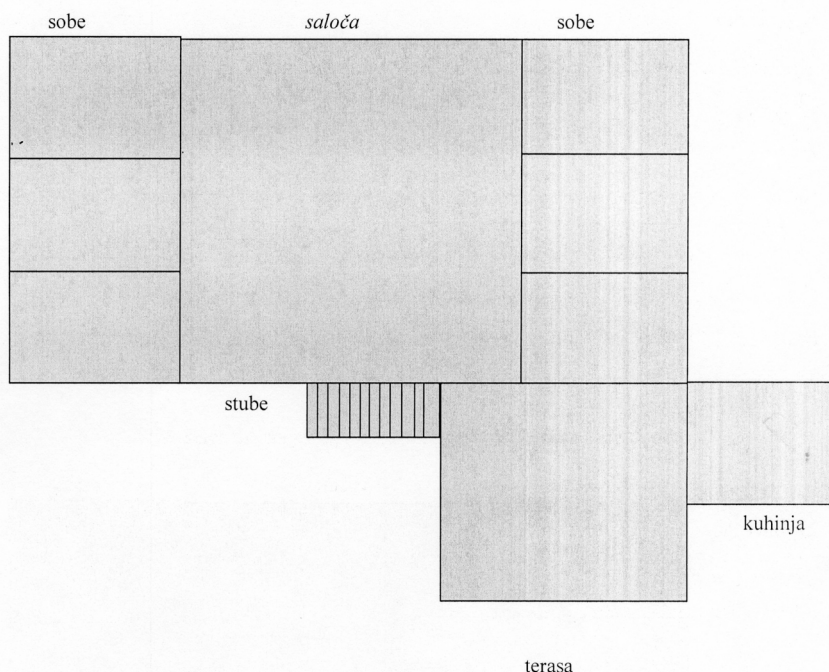
U prizemlju su gospodarske prostorije, spreme i staje. Na *gornjem podu* su boravili ukućani. Na kat vode vanjske kamene stepenice. U stambeni se dio zgrade ulazi preko terase ispod koje je prostrana *gustijerna*. *Taraca* je ograđena niskim zidom s ugrađenim kamenim klupama za sjedenje. S nje se pruža lijep pogled na Konavosko polje. Služila je za sušenje smokava i drugu gospodarsku namjenu. Uz *gustijernu* s izlazom na terasu nalazi se manja građevina u kojoj je izvorno bila kuhinja. Kuhinja je naslonjena na *gustijernu* i glavnu katnicu i s njom čini organsku cjelinu. Katnica je južno orijentirana s glavninom otvora prema jugu. Debeli kameni zidovi, nepostojanje otvora na sjevernoj strani uz cjelodnevnu osunčanost ublažavali su zimsku hladnoću.

Prostrana *saloča* zauzima veći dio stambenog kata. U njoj se jelo i boravilo tijekom dana i večeri. S lijeve i desne strane *saloče* smještene su po tri odvojene prostorije. Izvorno su služile za spavaće sobe. Podjelom među braćom iz ranih četrdesetih godina XX. stoljeća namjena prostorija se mijenja. Vanjska kuhinja se isprva dijeli na dva dijela da bi se poslije po jedna od soba prenamijenila u kuhinju. *Saloča* je, čini se, i nakon podjele ostala zajednički prostor.

Razdioba i namjena prostora prebivališta prilagođena je i gospodarskim potrebama i tipu obitelji (Muraj 1998: 24). Šest odvojenih prostorija indicija je složenosti i brojnosti obitelji. Po svjedočenjima kazivača zasebnu sobu su imali bračni parovi. Prema kazivanju živućih članova obitelji djeca jednog bračnog para, dok ne bi poodrasta, spavala su sva zajedno ondje gdje je bilo mjesta.

Prema usmenoj predaji ženidba sinova je obično odgađana sve dotle dok se kćeri ne bi poudavale, premda u obitelji Čeović to nije bilo uvijek tako. Osim poslovične netrpeljivosti nevjesta i zaova, na koju upućuju kazivačice, jedan od razloga odgađanju ženidbe je mogao biti i nedostatak intimnog bračnog prostora. Tako bi relativna prostorna ograničenost u skupljij i složenijoj kamenoj gradnji mogla biti važan čimbenik u dinamici razvoja obiteljske strukture. U primjeru ove konavoske obitelji dinamiku obiteljske strukture pratile su promjene u namjeni pojedinih prostorija. Seoska stambeno-gospodarska arhitektura svjedoči o biološkoj snazi i posredno o složenosti strukture obitelji.

Skica tlocrta prvog (stambenog) kata obiteljske kuće Čeović

4. BAŠTINA

Drugi značajni čimbenik koji bi mogao utjecati na obiteljsku strukturu je zemljišni posjed. *Baština* ili *domovina*, kako Konavljani nazivaju zemljišni posjed, nije se prodavala te se jedino iznimno dijelila. Kuću i *baštinu* nasljeđivao je prvorođenac (Ljubimir 1999: 91). Ostali sinovi se u pravilu nisu ženili u kući. Kćeri su se udavale virilokalno osim u iznimnim slučajevima. Rješenje za problem agrarne prenapučenosti se nalazio odlaskom u grad, u emigraciju, ukxorilokalnom ženidbom ili celibatom. Status neženje bio je prihvatljiv oblik usklađivanja rasta biološkog potencijala obitelji s njezinim gospodarskim potencijalom. U uvjetima dominantno agrarne privrede zemlja je glavni resurs.

Višak populacije u Konavlima se počeo javljati u XIX. stoljeću kad je započeo proces demografske tranzicije. Znanstveno smanjenim mortalitetom uz zadržavanje visokog nataliteta kroz duže razdoblje, porastao je broj stanovnika. Prethodna razdoblja obilježavao je pad ili vrlo spori rast broja stanovnika zbog nesigurnih političkih prilika i epidemija. Problem agrarne prenapučenosti ranije se mogao sporadično javljati u pojedinim obitelji siromašnih zemljištem uz istodobno visok biološki potencijal koji se relativno lako mogao lokalno apsorbirati, na primjer, ukxorilokalnom ženidbom, selidbom na drugu ispraznjenu kuću ili odlaskom na rad u Dubrovnik. Teško XIX. stoljeće obilježava ekonomska i društvena kriza uzrokovana brojnim čimbenicima (podmirivanje kmetških obveza, otkup od kmetstva, uvođenje vojne obveze, privredni šokovi, filoksera). Nepisano pravilo o sprečavanju diobe se rjeđe poštuje (Kapetanić, Vekarić 1998: 105). Zemljišni posjedi se dijele i usitnjavaju dotičući donju granicu preživljavanja. Takvi granični posjedi osjetljiviji su na fluktuacije rodnosti. Maleni zemljišni posjed u uvjetima gotovo isključive, tehnološki nerazvijene i kapitalom siromašne agrarne privrede ne može podržati znatniji biološki rast. U takvim uvjetima obiteljska se struktura teško može razviti u složenije oblike.

Postojanje konavoskih "velikih" ili "neodjeljenih" kuća kao složenih obiteljskih oblika, strukturom bliskih obliku *frèreche*, možda bi se moglo vezati uz veličinu zemljišnog posjeda. Riječ zadruga, posebno u konavoskom kontekstu, označava isključivo gospodarsku organizaciju odnosno poljoprivrednu zadrugu. Kazivačicama su druga značenja toga termina nepoznata. Upotreba termina zadruga za opisivanje konavoskih neodjeljenih kuća u stručnoj literaturi se čini neprimjerenom. Jasna Čapo Žmegač upućuje na opterećenost značenjima toga termina i preporuča upotrebu izraza proširena obitelj (Čapo Žmegač 1998: 253).

Poljoprivredno zemljište koje je obrađivala obitelj Čeović nije bilo znatnije veličine. Kazivačice obitelj opisuju kao malobrojnu pa stoga i siromašnu. *Baštinu*, koju su do tada držali u kmetstvu ili polovništvu, otkupili su od velikih zemljoposjednika Klaića iz Popovića. Kazivačice ne znaju kakva je bila narav kmetških odnosa u Konavlima. Kupoprodajni ugovor iz 1907. godine je sačuvan. Obitelj je na početku XX. stoljeća razvila nešto složeniji oblik s dva nukleusa. Dodatnim grananjem jednog od

sinovskih nukleusa obitelj se nakratko horizontalno proširila četrdesetih godina XX. stoljeća. Uslijedila je podjela *baštine*.

4.1. Ugovor o prodaji²

Pred cavtatskim kotarskim bilježnikom Lukom Kalačićem 6. ožujka 1907. sklopljena je pogodba o kupoprodaji zgrade i zemljišta između Ivana Klaića, kojeg zastupa Marko Klaić i Antuna Čevića pok. Antuna (C), koji kupuje u svoje ime i ime svoga brata Stijepa Čevića pok. Antuna (B).

Zemljište je otkupljeno za 400 kruna. U ugovoru se navode oznake zemljišnih čestica, ali se i naglašava da se u naravi otkupljuje sve zemljište koje su braća Čević i njihov otac (A) držali u kmetstvu ili polovništvu. Pridvorski Čevići bili su u sigurne dvije generacije kmetovi Klaićevih. Novac za otkup zaradio je Antun Čević pok. Antuna radeći nekoliko godina u Sjevernoj Americi. Kazivači spominju "dolore u zlatu". On je bio mlađi od dvojice sinova u obitelji koji su doživjeli zrelost. Dvije odrasle sestre se u ugovoru ne spominju. Kazivačice potvrđuju da su kćeri zemljište nasljeđivale tek iznimno.

Potpisivanju ugovora i primopredaji novca nazočio je Antun Čević, sin Stjepana (D), tada trinaestogodišnjak. Pripadao je prvoj generaciji pismene seoske djece. Ivan Klaić pripadnik je imućnog roda iz Popovića. U njegovoj je kući otvorena treća osnovna škola u Konavlima. Sin Marko oženio se s učiteljicom (Kapetanić, Vekarić 2003: 39).

Ugovor je strojno pisan na jednom arku papira sa stranicama dimenzija 330x214 mm. Papir je proizveden u SAD-u. Na zaglavlju je otisnut državni grb. Na prvome listu arka napisan je kupoprodajni ugovor dok drugi list predstavlja "obću neograničenu punomoćnicu", kojom se Marko Klaić ovlašćuje za zastupanje Ivana Klaića u svim pravnim poslovima koji se pojedinačno navode.

Ugovor se sastoji od sedam točaka. U prvoj se navode stranke i zemljišne čestice, zatim iznos i način plaćanja. Slijede točke u kojima se potvrđuje valjanost pogodbe (nepostojanje založnog tereta i dobra procjena vrijednosti zemljišta). Točka šest je posebno zanimljiva jer svjedoči o brižljivosti stranaka i svojevrsnu nepovjerenju u točnost upisa u zemljišnim knjigama. *Baštinu* kupci dobro poznaju pa se stoga u ugovoru navodi:

"... te ako bi se u gori nalazećem opisu nekretnina prodatih naška kakvapogriješka to neće biti od štete nijednome od po-godbenika jer će se svegj smatrati prodato odnosno kupljeno ono što je od današnjih kupaca odnosno njihovog oca bilo držano na kmetstvo ili polovništvo."

Sedma točka ugovora utvrđuje da će kupci platiti troškove uknjižbe i prijenosa vlasništva.

² Zahvaljujem Toniju Čeviću na ustupanju dokumenta.

Na zadnoj stranici je uz biljeg stavljen pečat i potpis bilježnika. Na istome papiru dopisan je 22. siječnja 1908. podatak o uknjiženom pravu vlasnosti i to "za korist" Antuna i Stjepana "za 1/2 svakom".

Uz arak je koncem prišiven rukom pisani dokument za koji pretpostavljam da je riječ o uknjižbi. Dosta oštećen papir nosi pečat kotarskoga suda u Cavtatu.

Baštinu su otkupila dvojica braće. U naravi nije izvršena nikakva podjela ni zemljišta ni kuće. Stjepan umire dvije, a Antun četiri godine nakon potpisivanja ugovora o kupoprodaji. *Baština* se ni tada ne dijeli. Najstariji sin je tek sedamnaestogodišnjak. Ulogu domaćina, odnosno savjetodavca, kako to objašnjavaju kazivačice, preuzima žena Antuna Čeovića pok. Antuna, Marija rođena Leventa. U obitelji su tada dvije udovice i osmero malodobne djece. Najstariji sin među nasljednicima oženio se 1937. godine. Od četvero muških nasljednika jedan ostaje u celibatu, jedan emigrira u Južnu Ameriku, jedan se ženi "na kući", a jedan po dogovoru odlazi u Dubrovnik. Pod utjecajem teških ratnih prilika dogovor se ne može poštovati. Drugom ženidbom "na kući" biološki potencijal i zemljišni resursi su u neravnoteži. Napetosti unutar obitelji dovode do podjele kuće i *baštine*.

4.2. Podjela baštine

Prema kazivačicama, *baština* je podijeljena četrdesetih godina XX. stoljeća među trojicom muških nasljednika Stjepana (B) i Antuna (C) Čeovića. Riječ je o braći Antunu (D) i Stjepanu (E) Čeoviću i neoženjenu Antunu pok. Antuna Čeovića. Stjepanov i Antunov živući brat Ivan, sin pok. Stjepana Čeovića koji je emigrirao u Južnu Ameriku se ne spominje. U podjeli ne sudjeluju ni tri sestre. Zapis o podjeli je sačuvan.³ Pisan je rukom na arku trgovačkog papira bez nadnevka i spomena o tome tko je autor zapisa niti tko je napravio podjelu. Sastoji se od jedanaest kratkih ulomaka. Svaki je ulomak naslovljen imenom *baštine* koja se dijeli. Nigdje se ne spominju zemljišne čestice. Navedene su sve *baštine*, i ovo potvrđuju kazivačice (Gaja, Podpale, Pjužine, Luke, Podgrabovnica, Senište, Podbegova, Potkruševlje, Kruševlje, Močele i Pokučevje), koje su podijeljene na razne načine (uzduž, poprijeko, od puta, do nečije tuđe *baštine*) uz napomenu komu koji dio pripada.

Rječnik je jednostavan, bez ikakvih pravnih izraza. Namjera je očito bila ukratko zabilježiti usmeni dogovor ne vodeći računa o mogućim pravnim posljedicama. Riječ je o dokumentu za "domaću upotrebu".

Kad kućanstvo preraste izvjesnu optimalnu veličinu, koja ja pak ovisna o brojnim čimbenicima od gospodarskih do psiholoških, javlja se dioba na grane (Čapo Žmegač 1998: 260). Zapis o diobi *baštine* ostavlja neka otvorena pitanja. Je li nastao u trenutku usmenog dogovora o podjeli *baštine* ili poslije? Je li *baština* podijeljena na jednake dijelove? Braća Antun (D) i Stjepan (E), sinovi Stijepa Čeovića (B) po svoj su prilici

³ Zahvaljujem Toniju Čeoviću na ustupanju dokumenta.

podijelili očevu polovicu *baštine*. To međutim nigdje nije navedeno. Svaki bi dakle obrađivao četvrtinu *baštine* i koristio polovicu kuće. Kazivačice potvrđuju podjelu stambenog dijela kuće na pola. Druga polovica *baštine* pripadala bi Antunu Čeviću, sinu Antuna (C) koji ostaje neoženjen i ne stanuje u kući Čevića nego u majčine rodbine. Tko obrađuje taj dio *baštine*? Jesu li u kasnijem nasljeđivanju sudjelovali i ženski članovi obitelji? Odgovara li *baština* kupljena 1907. *baštini* podijeljenoj sredinom XX. stoljeća?

ZAKLJUČAK

Granični smještaj Konavala i izloženost vanjskim previranjima utjecali su na život Konavljana. Svijest o ograničenosti prostora iskazala se posebnim stavom prema zemlji, *baštini* ili *domovini*. Zemlja se rijetko prodavala i dioba se izbjegavala.

Druga polovica XIX. stoljeća vrijeme je društvene i ekonomske krize s pojavom agrarne prenapučenosti. Zadržavanje visokog nataliteta uz pad mortaliteta utjecalo je na porast stanovništva, koji se zbog industrijske nerazvijenosti nije mogao lokalno apsorbirati. Od zemlje ne mogu živjeti svi. Tradicionalne mjere usklađivanja biološkog rasta obitelji s njezinim gospodarskim potencijalom kao što su celibat, kasna ili uksorilokalna ženidba nisu dovoljne. Rješenje za brojne konavoske obitelji bio je odlazak na rad u inozemstvo ili emigraciju.

U obitelji Čević, osim braka iz 1848. godine, sve su ženidbe u promatranome razdoblju, bile relativno kasne. Obitelj se pretežno sastojala od tri naraštaja. Prakticirao se celibat i u dvije bi generacije po jedan muški član obitelji odlazio u inozemstvo. U oba slučaja je odlazio drugorođeni sin koji je doživio zrelost. Prvi odlazak u inozemstvo omogućio je stjecanje kapitala za otkup *baštine*. Braća Čević otkupljuju od zemljoposjedničke obitelji Klaić zemlju koju su do tada držali u kmetstvu ili polovništvu. Prema kupoprodajnom ugovoru iz 1907. godine *baština* se otkupljuje "u jednake izmegu njih". Živi se pod istim krovom i na jednom ognjištu. Odvojenost bračnih nukleusa u arhitektonskom smislu izražavaju jedino posebne spavaće sobe. Sve ostale stambene i gospodarske prostorije su zajedničke. Obitelj neko vrijeme funkcionira kao horizontalno proširena zajednica slična francuskom tipu proširene obitelji *frèreche*.

Nekoliko desetljeća poslije pojavljuje se nesklad između gospodarskih resursa i biološkog rasta obitelji. Rješenje se pronalazi dogovornom emigracijom i odlaskom u grad. Dogovor se, u cjelosti, ne poštuje. Stvaranjem drugog nukleusa na istoj kući dolazi do, u tom trenutku, neprihvatljivog horizontalnog proširivanja obitelji koje u promijenjenim društvenim okolnostima dovodi do diobe *baštine* te podjele i prenamjene kućnog prostora. Premda se i dalje obitava u istoj zgradi i čak dijeli zajednička *saloča*, složena se obitelj podijelila na dva samostalna i ekonomski neovisna nukleusa organizirana na načelu individualne imovine.

Na promjene u strukturi obitelji Čević u stogodišnjem razdoblju utjecali su biološki rast i ograničenost glavnog gospodarskog resursa u uvjetima agrarne privrede,

zemlje. Obiteljska struktura je sve do XX. stoljeća bivala usložnjena vertikalnim grananjem obitelji; tek tada dolazi do horizontalnog grananja, koje je kratkoga vijeka.

Kazivačice

Stane Đurić rođ. Čeović (1937.) iz Pridvorja.

Ane Kralj rođ. Čeović (1941.) iz Dubrovnika.

Izvori

Matične knjige vjenčanih župe Pridvorje 1825.-1833., 1833.-1857., Državni arhiv u Dubrovniku (DAD).

Matične knjige umrlih župe Pridvorje 1825.-1833., 1833.-1853., 1853.-1867., 1867.-1886., DAD.

Matične knjige rođenih župe Pridvorje 1825.-1832., 1832.-1851., 1852.-1864., DAD.

Matica krštenih nahodišta 1808.-1829., DAD.

Stanje duša župe Pridvorje 1831., 1848., 1885. Župni arhiv u Pridvorju.

Ugovor o kupoprodaji zemljišta iz 1907. godine. U posjedu Tonija Čeovića.

Zapis o podjeli zemljišta. U posjedu Tonija Čeovića.

NAVEDENA LITERATURA

Čapo Žmegač, Jasna et al., ur. 1998. "Elementi hrvatske seljačke kulture u prostoru i vremenu". U *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska, 9-22.

Čapo Žmegač, Jasna et al., ur. 1998. "Seoska društvenost: Obitelji i kućanstva u Hrvatskoj". U *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Zagreb: Matica hrvatska, 251-267.

Hammel, E. A. i Peter Laslett. 1974. "Comparing Household Structure Over Time and Between Structures". *Comparative Studies in Sociology and History* 16: 73-109.

Kapetanić, Niko i Nenad Vekarić. 1998. "Broj stanovnika Konavala od 15. do 20. stoljeća". U *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, sv. I*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 101-107.

Kapetanić, Niko i Nenad Vekarić. 1998. *Stanovništvo Konavala*. Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku.

Kapetanić, Niko i Nenad Vekarić. 2001. *Konavoski rodovi (A-G)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

Kapetanić, Niko i Nenad Vekarić. 2002. *Konavoski rodovi (H-Pe)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

- Kapetanić, Niko i Nenad Vekarić. 2003. *Konavoski rodovi (Pi-Ž)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.
- Ljubimir, Nike. 1999. "Nedijeljena kuća u Konavlima". U *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, sv. 2. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU, 91-96.
- Muraj, Aleksandra. 1998. "Obrisi svakidašnjeg života: Stanovanje". U *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka*. Jasna Čapo Žmegač et al., ur. Zagreb: Matica hrvatska, 23-43.
- Vekarić, Nenad, Irena Benyovsky, Tatjana Buklijaš, Maurizio Levak, Nikša Lučić, Marija Mogorović i Jakša Primorac. 2000. *Vrijeme ženidbe i ritam poroda (Dubrovnik i njegova okolica od 17. do 19. stoljeća)*. Zagreb - Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.

PEOPLE, HOUSE, AND FARMLAND: CHANGES IN STRUCTURE OF A KONAVLE FAMILY

Summary

The Čević family from the Konavle region was first mentioned in the parochial register of the Pridvorje parish in the 18th century. The family has remained small and retained a simple structure from the late 18th until the 20th century. It usually consisted of two married couples, grandparents, parents and middle generation children. In the beginning of the 20th century the family extended horizontally with a structure similar to the French multiple family *frères*. By the mid-20th century the family split into three simple families, each with a single nucleus consisting of parent(s) and child(ren). On the basis of parochial registers and oral testimonies of the two living Čević descendants a partial family tree is constructed. Six marriages took place among the male descendants in the period of a hundred years. The age of marriage, the number of children and the circumstances of marriage are discussed. All marriages have been virilocal and fertile. The family structure has been presented schematically for the chosen years in order to show its changes over time. The family house has been described as well as the adaptations of the use of space due to the changing family needs. The Čević were the serfs of the well known Klaić family also from Konavle. On the basis of a sales contract the (re)purchase of the "baština", family farmland, is described. The capital needed for the purchase of the land has been provided by one of the brothers who lived and worked in America for several years. The circumstances of the final division of the farmland are discussed. The possible interconnection between biological growth, economic potential and changes of the family structure are pointed out.

Keywords: family structure / Konavle / Čević family